

Əsrəf XƏLƏFOV
Pedoqoji elmlər namizədi,
dosent

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ TÖVSIYƏ BİBLİOQRAFİYASI İNFÖRMASIYA MƏKANINDA

Ədəbi bibliografiyanın inkişaf mərhələlərinə nəzər yetirdikdə problemin müəyyən illərdə dəyişikliklərə uğradığını, təkmilləşdirildiyini, ona dəqiq aydınlıq gətirildiyini görmək olar. Təvsiyə bibliografik informasiya üçün ədəbi hadisələrə ədəbiyyatın seçilməsi problemləri, təvsiyə bibliografik informasiyanın müxtəlif növ strukturu, bu və ya digər hallarda onların metodikaya uyğun tərtib edilməsinin məqsədəuyğunluğu işıqlandırılır(1). Təvsiyə bibliografik nəşrlərin populyar ədəbi əsərlərə yaxınlaşması ənənəsinin güclü olduğunu göstərir. Bibliografın ədəbi prosesə müdaxilə etmə hüququna malik olması aydınlaşdırılır.

Ədəbi təvsiyə bibliografiyası uzun müddət bədii ədəbiyyat sahəsində biliyin təbliğinə, təhsilə, şəxsi təhsilə təsir edən vasitə kimi şərh edilmişdir. Bu funksiyanı saxlamaqla o, başqa bir funksiyaya-informasiya fəaliyyətinə kömək etməyə yönəldilmişdir. Müasir şəraitdə filologiya elmlərindən və bibliografik metodlarından istifadə etməklə söz sənəti sahəsində informasiya məkanına cəlb edilmişdir. Bu keyfiyyətlə mədəniyyətin müstəqil fenomeni kimi çıxış edir və etməkdədir. Beləliklə, ədəbiyyatla maraqlanan oxucuları bədii ədəbiyyat aləminə istiqamətləndirmək üçün geniş informasiya təqdim edilməlidir ki, ondan istifadə edilsin. Bibliograflar tərəfindən yaradılan bu aləmin xəzinəsindən oxucular sərbəst surətdə özü üçün maraqlı olanları seçə bilsin. Bu seçim hər bir oxucudan və onun zövqündən və istəyindən asılıdır. Bununla belə, oxucuların ədəbi hadisədən seçdiyi hər bir əsərin həqiqi qiymətləndirilməsi, bibliograf tərəfindən istiqamətləndirilməsi zərurətdir ki, dünya klassik ədəbiyyatını əyləncəli nəsr əsərlərdən

fərqləndirə, ayırd edə bilsin. Dəyərləndirmənin mahiyyəti və mövcudluq formaları müxtəlifdir. Onlardan ən çox ənənəvi bibliografik nəşrləri-tövsiyə siyahılarını, tövsiyə göstəricilərini, oxucuya yaddaşı, kütləvi bibliografik soraq kitablarını, bibliografik öçerkləri, kitablar haqqında xülasəni qeyd etmək olar. Bunların metodikası yaxşı araşdırılmışdır. Ancaq tövsiyə informasiya bibliografiyasının formaları, kütləvi jurnallarda verilən qısa resenziyalarda, "yeni ədəbi əsərlərini xülasəsinə, televiziya yeni nəşrlər rubrikasında verilən məlumatlarda öz əksini tapır, bibliografik metodlarından istifadə edilir. Bunlar ədəbiyyatşünaslıq və tövsiyə bibliografiyası hüdudlarında dururlar (2).

Bütün bu formalar oxucuları ədəbiyyat aləmində istiqamətləndirməyə xidmət edir. Dəyərləndirmənin yönümü axarı, istiqaməti təkcə mütaliə üçün əsərlərin seçilməsini asanlaşdırmır, həm də müasir ədəbi prosesdə baş verən dəyişikliklərlə oxucuları tanış edir, ədəbi irsin bu və ya digər hissəsi haqqında təsəvvür yaradır. Oxucunun mütaliə etdiyi məlum əsərin ədəbi-tarixi kontekstində, yaxud müasir ədəbi kontekstdə qavranılmasına imkan yaradır. Ədəbi bibliografiya ən yaxşı əsərlərin ağlabatan şəkildə tövsiyəsini deyil, mütəxəssis bibliografin yiyələndiyi, mənimsədiyi əsərləri, müstəqil, azad seçməsi üçün informasiya verir. Bədii ədəbiyyat aləmində bibliograf tərəfindən istiqamətləndirmə qiymətli hesab edilir. Çünki ədəbi hadisənin hər biri zövqü inkişaf etdirmək cəhətdən dəyərlidir. Bunu oxuculara inandırmağa, aşılamağa bibliograf sənəti qadirdir.

Müasir şəraitdə bu asan deyildir, ona görə ki, cəmiyyətdə mövcud olan bədii əsərlərin dairəsi olduqca genişdir. Milli, klassik şərq və qərb xalqlarının ədəbiyyatı və s. Sözsüz ki, bu olduqca milli mədəniyyətin xeyli və maraqlı hissəsini təşkil edir. Onlara münasibət, dəyərləndirmə təcridən müəyyənləşdiriləcəkdir. İlk dəfə xaricdə nəşr edilib sonra respublikada dərc edilən hər hansı əsəri sədəvr (şah əsər) hesab etmək olmaz.

Bizim günlərdə bu ədəbi hadisələrə ənənəvi münasibət davam edir. Belə əsərlərə qiymət verməyi və istiqamətləndirməyi inkişaf etdirmək tövsiyə bibliografiyasının vəzifəsidir.

Dinlə, xüsusilə islam dini ilə bağlı əsərlərin bir hissəsi əlverişli olmuşdur, onun dərk edilməsi, mənimsənilməsi çox asan deyildir. Bütün bu mədəni və mənəvi sərvətlər oxucuların üzünə artıq açılmışdır.

Cəmiyyətin diqqətini cəlb edən klassik Azərbaycan yazıçılarının, xüsusilə bəraət almış yazıçıların əsərlərinin dairəsinin günü-gündən genişlənməsi, televiziya seriyalı verilişlərin, yubileylərin qeyd edilməsi, bədii əsərlərin nəşr edilməsi, ədəbi axında onların dəyərləndirilməsini çətinləşdirir və dərinləşdirir. Çünki müasir ədəbiyyatşünaslıq burada lazımınca köməklik edə bilmir. Ədəbiyyatşünaslıqda bədii ədəbiyyata olan yeganə nöqtəyi-nəzər artıq keçmişdə qalmışdır. Onları populyarlaşdırmaq gümünü ancaq bibliografin üzünə düşür.

Bununla bağlı olaraq bədii ədəbiyyat aləminin istiqamətləndirilməsi, dəyərləndirilməsi mürəkkəbləşir. Buna uyğun olaraq tövsiyə bibliografiyasının öhdəsində olan vasitələrə fərqli yanaşılır və təkmilləşdirilir. Ədəbi tövsiyə bibliografiya vasitələri ədəbi əsərlərin seçilməsində qiymətli istiqamətləndiricidir.

Cəmiyyətdə ədəbi hadisələrin vəzifəsi bədii əsərlərin çap halında, kitab, jurnallarda dərc edilməsidir. Bundan sonra həmin əsərlər cəmiyyətdə ictimai-mədəni hadisəyə çevrilir, öz oxucusunu tapır, onları ədəbiyyatşünaslıq, tənqid təhlil edir. Belə ki, ədəbiyyatşünaslığın obyektivi bibliografiyanın obyektinə çox oxşar və yaxındır. Bu xüsusilə tövsiyə bibliografiyasında bariz şəkildə özünü büruzə verir, ilk növbədə tövsiyə edilən nəşrlərin seçilməsi nəzərdə tutulur. Ədəbi hadisələrin seçilməsi uzun müddət tövsiyə bibliografiyasının bünövrə daşı hesab edilmişdir. İlk növbədə, hadisənin ideya-estetik əhəmiyyətinə görə, ikincisi tövsiyə bibliografiyasının nəzərdə tutduğu oxucuların mədəni səviyyəsinə uyğun gəlməsi nöqtəyi-nəzərinə görə seçilirdi. Bu istiqamətdə seçmənin obyektiv meyarları nəşrin yüksək ideyalığı, həyat həqiqətinin bədii təəcəssümü, xəlqiliyi, etika və estetikanın məzmunu, bədii formanın vəhdəti hesab edilirdi. Əsərin bədii bütövlüyünü ifadə edən formanın meyarı isə tarixilik meyarı idi. Bu meyarların tövsiyə və ya tövsiyə edilməməsinin həllində tətbiq edilməsi yeni idi. Əsərin tənqid tərəfindən dəyərlənmədiyi hallarda bunun həlli daha çətinləşir. Xüsusilə, hər şeydən əvvəl ədəbi axında verilən realist əsərləri, keçmişdə və indi nəşr olunmuş əsərləri yüksək ideyalıq prinsipilə necə dəyərləndirmək olar? Tövsiyə bibliografiyasında oxucuların mədəni səviyyəsinə ədəbi hadisələrin verilməsinə gəlincə seçmənin bu cür istiqaməti də hazırkı vaxtda öz aktuallığını itirmişdir. Bir-birinə uyğun gəlmir, üst-üstə düşür. Birincisi, hər bir ədəbi əsər müxtəlif mədəni səviyyəyə malik olan

oxucuların yaşından asılı olmadan mütaliə edilir, ancaq qavranılması başqa hallarda adekvat, bərabər, tam uyğun olmayacaq.

Bibliograf ilk növbədə bilməlidir ki, indi tövsiyə bibliografiyası bədii əsərləri yaxşı bilməyən oxucular üçün deyil, marağı sabit, davamlı olan oxucuları nəzərdə tutur. Əgər gəncləri nəzərdə tutan bibliografik məhsullardan söhbət gedirsə, müxtəlif təhsil səviyyəli oxuculara fərqli xidmət üsulundan çoxdan imtina edilmişdir. Çünki bibliografiya müxtəlif səviyyəli oxucu tələbatının kompleks təminatına yönəldilmişdir. Tövsiyə bibliografiyasında geniş əhatəli və böyük əhəmiyyətli ədəbi hadisələr, xüsusilə müasir ədəbiyyatın yenilikləri seçilir və dəyərləndirilir.(3) Müasir milli bədii ədəbiyyatın yenilikləri, yaradıcılıq metodları stil cəhətdən çoxşaxəlidir, müxtəlifdir. Bədii əsərlərin böyük kütləsi detektiv, məhəbbət romanları onunla əylənləri nəzərdə tutur. Bu əsərlərin müəlliflərinin mülhizə və fikirlərini, bunlarda əxlaqi problemləri, insan ürəyinin gizli sirlərini əks etdirilməsinin həqiqətə uyğun gəldiyini iddia edirlər. Bunu bibliograf həqiqi ədəbiyyat kimi qəbul etməyə vərdis etmişdir.

Real həyat zəminində fantastik əsərlər yaradılır, çap edilir. Bu növdə Azərbaycan dilinə tərcümə edilən xarici yazıçıların əsərləri ildən-ilə artır. Tövsiyə bibliografiyasının vəzifəsi bu çoxcəhətli ədəbi mənzərənin tam uyğunluğunu yaratmalıdır. Buna olduqca ehtiyatla yanaşmaq lazım gəlir. Çünki bədii əsərlərin həqiqi dəyərləndirilməsi tənqidin xüsusi qiymətində tapır. Onun cəmiyyətdəki funksiyasına görə təyin edilir. Bədii hadisənin taleyini son nəticədə oxucu müəyyənləşdirilir. Ona görə də informasiyanın obyekt əsərlərin geniş dairəsini əhatə etməlidir. Keçmiş dövrün bədii əsərlərini ədəbiyyatşünaslığa, oxucu ənənəsinə isnad etməklə seçilməsi lazım gəlir.

Həqiqətən də ali məktəb üzrə Azərbaycan, rus, xarici ölkə ədəbiyyatı tarixi dərslərləri keçmiş dövr ədəbi əsərlərini üzə çıxarmağa, aşkar etməyə imkan verir, müasir oxucuların yaddaşında həkk olunub saxlanılır. Buna görə də bir çox nəsillərin mütaliəsində möhkəmlənmiş ənənəni unutmaq olmaz.

Klassik şairlərin əsərləri indi də mütaliə olunur. Ancaq detektiv əsərlərə meyl daha çoxdur. Belə hallarda ədəbiyyat tarixinin dövrlər üzrə mənzərəsini daha da genişləndirmək məqsədomüvafiqdir. Keçmiş dövrlərdə yaşamış məşhur və məşhur olmayan, az tanınan yazıçıların çap olunmuş əsərlərindən yan

keçilməməlidir. Onun haqqında informasiya verməklə mənzərə genişlənməlidir. Ədəbi mənzərə yaradarkən ön planda məşhur yazıçılar, ikincidə məşhur olmayanlar. Belə bir qayda bibliografik nəşrlərdə çox illik təcrübə prosesində yaranmışdır (4).

Adətən tövsiyə bibliografiya göstəriciləri ümumi ədəbi məzmununa görə bütövlükdə bir ölkənin, yaxud bir neçə xalqın, ölkənin müəyyən dövr ədəbiyyatına görə janra (ser, roman, hekayə və oçerklərə), şəxslərə, mövzuya görə təsnif edilir. Ancaq ümumi ədəbi bibliografik vəsaitlər içərisində janr, mövzu göstəriciləri daha çevikdir. Bir sıra janr bibliografik vəsaitləri ümumi ədəbi göstəricilərin strukturunda əsaslandırılmışdır. Bu mənada hər bir göstəricinin bütövlüyündən danışmaq olar. Məhz mövzu prinsipi əsasında tərtib edilən ümumi ədəbi göstəricilər, həmçinin mövzu bibliografik vəsaitlərin məcmusu hesab edilir. Ümumi ədəbi göstəricilərə bir sıra şəxsi bölmələrin toplusu kimi baxılmışdır. Belə hallarda bibliografik informasiyanın strukturunda bibliografik vəsaitin özünün mahiyyəti və məqsədi müəyyən edir. Məsələn, mövzu prinsipi əsasında tərtib edilən ümumi ədəbi göstəricilərdə şəxsi bölmələr verilməklə, bir tipli vəsait hesab edilir. Informasiya xarakterli vəsaitlərin əsas struktur prinsipi əsasında hər bir şəxsi bibliografik bölmədə nəyin verilməsinin müəyyənləşdirilməsidir. Bunun birinci dərəcəli əhəmiyyəti vardır. Bu və ya digər prinsipin necə rol oynadığını, bibliograf tövsiyənin əsas strukturunun bütövlükdə rolunun necə dəyişdiyini, bibliografik informasiyanın daxili strukturunu keyfiyyət elementi, yaxud yardımçı açar üçün əsas kimi götürüldüyünü izləməyə bəslüdür.

Ədəbi tövsiyə bibliografiyasının ənənəvi quruluşu bədii ədəbiyyatın strukturuna uyğundur. Adətən, yazıçının yaradıcılığının nəticəsi kimi özünü göstərir (şəxsi prinsip), növünə və janr prinsipinə ayrılır, ümumi qanunauyğunluğa, tarixi inkişafın dövrləri mövcuddur (ümumi ədəbi prinsip), sosial və əxlaqi problemləri əhatə edir. Mövzu prinsipi həmçinin oxucuların marağına, xarakterinə uyğun olaraq yaradılır. Yazıçının yaradıcılığı üzrə müxtəlif növ və janrdakı yazdığı əsərləri (inkişaf tarixi üzrə) əhatə edir.

Beləliklə, ədəbi tövsiyə informasiyası üçün bibliografik göstərici tərtib edilərkən bibliograf bu prinsiplərə uyğun bədii ədəbiyyatın spesifikasiyasını, həmçinin bu ədəbiyyata oxucuların marağının inkişaf istiqamətini nəzərə almaqla gözləməlidir. Yazıçı, şair, ədəbiyyatşünasların həyat və yaradıcılığı haqqında ədəbi

tövsiyə informasiyası oxucuların tələbatını ödəyir. Oxucuların estetik inkişafının müəyyən mərhələsində ancaq bədii əsərin məzmunu deyil, sənətkarın şəxsiyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ədəbiyyatı özünün gündəlik fəaliyyətində dərinlən öyrənən oxucuların tələblərini nəzərə alır(5). (Məlumdur ki, sənətkardan kənar prinsip üzrə ədəbiyyatı öyrənmək mümkün deyildir).

Milli ədəbiyyatın növ və janrının inkişafına həsr edilmiş göstəricilərdə şəxsi bölmələr daha çox tətbiq olunur. Burada yazıcının yaradıcılığının bir cəhəti, başqa hallarda isə ədəbiyyatın müəyyən növləri verilir. Biblioqraf sənətkarın yaradıcılığının bir cəhətinin xarakteristikasının verilməsi ilə kifayətlənməməlidir. Nəşrin məqsədindən asılı olaraq tövsiyə etdiyi ədəbiyyatı müəyyən etməlidir. Bu ədəbiyyat yazıcının yaradıcılığı haqqında oxucuda bütöv elmi təsəvvür yaratmalıdır.

Ədəbi tövsiyə bibliografiyasında prinsip etibarını ilə şəxsi bölmənin verilməsini yardımı əlifba açarı sübut edir. Sahəvi bibliografiya nəşrlərində bu prinsipin tətbiqi daha çox yayılmışdır. Mövzu prinsipi ilə tərtib edilmiş göstəricilərdə yardımı açarlar oxucuların köməyinə, gəlir, yazıcının ədəbi-tarixi mövqeyini izləməyə kömək edir. Beləliklə, şəxsi bölmə prinsipi üzrə biblioqrafik informasiya bir tərəfdən yazıçılar dairəsi ilə tanış olmağa diqqətli cəlb edərsə, digər tərəfdən hər bir sənətkarın fərdi yaradıcılığını öyrənməyə imkan verir, ümumi ədəbi göstəricilər isə ədəbi proses haqqında bütöv təsəvvür, yaxud da onun tərkib hissəsi haqqında təsəvvür yaratmalıdır.

Bədii ədəbiyyatın növ və janr bölgüsü əsasında göstəricinin tərtib edilməsi ilk növbədə növ və janrın spesifikasiyasının araşdırılmasına yönəldilir, onların yaranma və inkişaf tarixini xarakterizə edir, yazıcının növ və janr yaradıcılığının xüsusiyyətləri nəzərə alınır, şəxsi bölgü ikinci plana keçirilir, biblioqrafik informasiya ədəbi tarixə yaxınlaşır. Növ və janra həsr edilmiş biblioqrafik nəşrlərdə ümumi ədəbi göstəricilərə uyğunlaşmaq, yaxınlaşmaq meylidir. Bədii ədəbiyyata həsr edilmiş mövzu göstəriciləri, insanın həyat həqiqətləri haqqında təsəvvürünü genişləndirən ən qüvvətli biblioqrafik vasitələrdən birinə çevirir həmçinin bədii ədəbiyyatın həyatla əlaqəsini, ədəbi prosesi özündə əks etdirən materialları aşkara çıxarır. Bununla bərabər, müəyyən dövrü əhatə edən göstərişini bədii əsərlərin retrospektiv biblioqrafik informasiya vasitəsinə çevirir.

Bədii ədəbiyyatın mövzu tövsiyə bibliografiyası ilə olduqca asan uzlaşır.

Mövzu bibliografiyasında evolyusiyə, təkamül yolu sosial əxlaqi mövzuları kompleks əhatə etməyə yönəldilmişdir. İctimai ideal naminə edilən qəhrəmanlığa, vətənpərvərliyə həsr edilmiş sənət əsərləri və s.

Amma burada da biblioqraf oxucuların daha konkret mövzu üzrə materialların axtarılması vəziyyətini nəzərdən qaçırmamalıdır, göstəricidə köməkçi mövzu açarını yaratmalıdır. Burada daha konkret və tipik rubrikaların formalaşmasına imkan vardır. Bu prinsiplər biblioqrafik informasiyanın strukturunu müəyyən edir. Biri digərini tamamlayır. Hamısı bir yerdə ənənəvi qaydanın çoxcəhətli əks olunmasına imkan verir.

Qeyd edilən hər bir prinsipin bədii ədəbiyyatın bütün sahəsində tətbiq olunması eyni dərəcədə bərabər ola bilməz. Bu və ya digər prinsipin aparıcı rol oynaması ədəbiyyatşünaslığın spesifikasiyası ilə bağlıdır. Təcrübə göstərir ki, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıqda geniş istifadə edilən əsas yanaşmaq prinsipləri onun şüurlu tətbiq edilməsi zəruriliyindən asılıdır. Onun məqsədi, imkanı və qanunauyğunluğu aydınlaşdırılmalıdır.

Bədii ədəbiyyat aləminin dəyərləndirilməsinə biblioqrafik informasiyanın mətn hissəsi-ədəbi hadisənin xarakteristikası, bilavasitə biblioqrafik очерк və biblioqrafik xülasə xidmət edir. Uzun müddət belə hesab edilirdi ki, biblioqraf ancaq göstəricinin mətn hissəsində ədəbi hadisəyə öz şəxsi münasibətini ifadə edir, "özündən" danışır. Amma tövsiyə bibliografiyasının seçmə, qruplaşdırma strukturunda da biblioqraf öz şəxsi münasibətini, ədəbi hadisəyə elmi ədəbiyyatşünaslıq prinsipi ilə eyni, bərabər ölçüdə bildirir(6). Amma tövsiyə biblioqrafik annotasiyada bilavasitə bu münasibət daha çox özünü qabarıq şəkildə göstərir.

Tövsiyə biblioqrafik xarakteristika hansı məqsədə görə yaradılır? Hər şeydən əvvəl mütaliə üçün kitab seçməyə, ədəbiyyatın çoxlu hadisələri haqqında informasiya mətni ilə ödənməyə imkan yaradır. Xarakteristika məhz hansı əsərlərin oxucunun tələbatını gözlədiyinə uyğun gəldiyini bildirir. Xarakteristika eyni zamanda ədəbi hadisələri öz təəssüratı ilə oxucuları tanış etməlidir, biblioqraf mətn hissəsində xüsusi fikir yaradır. (Təbii ki, oxucu kitabı mütaliə etdikdə bu fikirlə razılaşmaya bilər). Daha sonra biblioqraf ədəbi hadisələrin bir-birilə

bağlı olan cəhətlərini xarakterizə edərək oxucuda ədəbiyyat tarixi, yaxud müasir ədəbi proses kontekstində seçdiyi əsərin qavranılmasına imkan verir. Məhz buna görə də bibliografik göstəricinin populyarlığı hər şeydən əvvəl onda verilən əsərlərin bütünlükdə mütaliə edilməsi qənaətinə görə qiymətləndirilir.

Bibliografik öçerk-ədəbi prosesi müəyyən aspektdə açıq və müxtəlif mətnin ümumi ideya ilə birləşmiş məntiqi davamı hesab edilir. Referativ planda ədəbi tənqidi təhlil haqqında müxtəlif məlumatların sərbəst istifadəsini nəzərdə tutur.

Son vaxtlar bibliografik öçerk bir janr kimi ədəbi bibliografiya da xüsusi bir yer tutur, amma təcrübədə az yayılmışdır. Bibliografların yaradıcılığında özünü ilk əvvəl dövrü mətbuatda, qəzet və jurnal səhifələrində məqalə halında çap edilmişdir. Buna misal olaraq M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının bibliograflarının bibliografik öçekrlərini qeyd etmək olar. Məsələn, Ə.Əfəndiyevin "Azərbaycan ədəbiyyatı özbək dilində", "Amerika ədəbiyyatı Azərbaycan dilində", "Molla Pənah Vaqif əsərləri dünya xalqları dillərində", "S.Vurğun əsərləri SSRİ xalqları dillərində", "Nəsimi ədəbi irsinin nəşri və tədqiqi", H.Kərimovun "Azərbaycan ədəbiyyatı dünya kitabxanalarında", F.Məmmədovun "Moldav yazıçılarının əsərləri Azərbaycan dilində", M.Nəcəfovanın "Gürcü ədəbiyyatı Azərbaycan dilində", "R.Taqorun əsərləri Azərbaycan dilində", "H.Cavidin əsərlərinin nəşri tarixinə dair", T.Həsənovanın "Azərbaycan yazıçılarının əsərləri xarici dillərdə" və s. İndiki bibliografik informasiya məkanında kitab halında bibliografik öçekrlərin yazılması və nəşr olunmasına böyük ehtiyac vardır. 'bibliografik məhsulun yeni növü yaradılır (7). Buna nümunə kimi Ə.Əfəndiyevin "Qafqaz ərəziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu" adlı elmi bibliografik öçerki göstərmək olar.

Ədəbi tövsiyə bibliografiyasında bibliografik öçerk təzə yaranmışdır. Öçerk ədəbi hadisə haqqında sərbəst informasiyadan ibarətdir.

Bibliografik xülasə – sintetik janr adlandırılır. Özündə öçerk və annotasiya elementlərini birləşdirir. Bibliograf həmin əsərlərin ədəbi və mədəni situasiyasının daha geniş xarakteristikasını vacib sayır. Bu yeganə struktur sərbəst mövcud olur, yaxud müxtəlif növ bibliografik göstəricilərdə və elmi-populyar xarakterli nəşrlərə daxil edilir (müntəzəbat, analogiya) tətbiq edilir.

Kitablar haqqında xülasə mövzu və janr üzrə yaxın olan bir neçə əsərin xarakteristikasıdır. Eyni zamanda bir növ bibliografik publisistikadır. Xülasədə problemlərin əsas cəhətlərini aydınlaşdırmaq ancaq mühüm şərtdir. Xülasədə kitablardan biri haqqında müfəssəl dayanmaq, başqaları haqqında qısa məlumat vermək olar. Əgər kitablar haqqında xülasə son illərdə hər hansı mövzu üzrə əsərləri əhatə edərsə, mövzunun önəvi imkanları haqqında danışmaq mümkündür. Klassik ədəbiyyatda mövzunun necə işləndiyini yada salmaq olar. Xülasədə bibliografik təsvir verilmir, onu xülasənin sonunda verilən siyahıdan tapmaq mümkündür. Siyahıda əsərə yazılmış resenziyalar da göstərilir.

Annotasiya bir janr kimi bədii əsərlər haqqında onun ideya-mövzu aspektində qısa informasiyanın məzmunundan, həmçinin onun müəllifi haqqında minimum zəruri məlumatdan ibarətdir. Konkret əsər və yazıçının yaradıcılığı, yaxud ədəbi proses haqqında daha aydın təsəvvürün formalaşmasına təsir edir. Annotasiya bəhs olunan mövzunun predmetidir, önəvi xarakteristikasının formasıdır. Annotasiya-bədii əsərlə tanış olmayan oxucularda əsərin seçilməsinə, yayılmasına sövq etməklə bərabər ədəbi aləmin inkişafı haqqında təsəvvür yaradır. Beləliklə, annotasiyada əsərin başlıca cəhətləri – müəyyən janr, mövzu, stil və onlara aid olan ümumi cəhətləri göstərilir.

Bədii əsərlərə həsr edilən annotasiyalar müxtəlif bilik sahələrinə həsr edilən annotasiyalardan fərqlənir. Bədii obrazın dili tələb edir ki, annotasiyada əsərin ifadəliliyi, dili, fikri, obrazın təhlili aydın olsun. Əsərin ideya mövzusu, məzmunu, müəllifin həyat həqiqətinin hansı sahəsini təsvir etdiyi açıdır. Annotasiya mücərrəd, yaxud təsviri xarakterdə olur. Bəzi hallarda əsərin ideya mövzusu verilir. Belə halda ədəbiyyatşünaslıq əsərlərindən (söhbət ədəbiyyatşünaslıq təhlilindən istifadədən gedir) istifadə edilir. Ancaq bibliograf ədəbiyyatşünaslıq metodlarından istifadə etməklə əsərdə başlıca cəhətləri özü təyin etməlidir.

Annotasiyada aşağıdakı məlumat əhatə edilir:

1. Müəllif haqqında. 2. Əsərin janrı haqqında. 3. Başlıca konfliktin xarakteristikası. 4. Qəhrəmanın xarakteristikası. 5. Hadisənin vaxtı və yeri, canlı mühit. 6. Fəsilələrin izahı. 7. Əsərin forma xüsusiyyətləri. 8. Əsərin tənqid və ədəbiyyatşünaslıq tərəfindən qiymətləndirilməsi.

Əsərin müəllifi haqqında məlumat o vaxt yerinə düşür ki, o təsvir edilən hadisənin iştirakçısı və şahidi olsun, milli ədəbiyyat və janr tarixində müəllifin mühüm yer tutduğu haqqında məlumat qırmızı xətlə qeyd edilir. Əsərin qəhrəmanı haqqında məlumat o vaxt yerinə düşür ki, əsərin başlıca təsviri qəhrəmanın həyat tarixini, onun mənəvi aləminin tarixini işıqlandır, hadisənin süjeti, fabulası annotasiyada başlıca yer tutur. Belə halda müəllifin təsvir etdiyi hadisənin, sosial məişətin vaxtı yeri haqqında zəruri məlumat oxucunun ədəbi hadisə haqqında təsəvvürünü konkretləşdirir. Əsər tarixi hadisəni əks etdirirsə annotasiyada məlumatın verilməsi zəruridir. Bədii formanın annotasiyada xarakteristikası, ədəbiyyatşünaslıq əsərlərindən seçmələr, parçalar gətirməklə nail olmaq mümkündür. Annotasiyanın özü əsərin üslub xüsusiyyətləri haqqında təsəvvür yaradır. Bu, bibliografdan incə zövq, məharət, bilik tələb edir (8).

Annotasiyada əsərdə necə qiymət verilir? Birbaşa, bilavasitə, həmişə deyil, nadir hallarda əsərin xarakteristikası, həmçinin tövsiyə faktlarından dəyərləndirmənin məzmunundan ibarət olur. Qiymətləndirmə müəllifin ədəbiyyat tarixində yeri, hansı janrın ustası olması haqqında məlumata xidmət göstərir. Annotasiyada əsər haqqında tənqidin verdiyi qiymətin, rəylərin verilməsinin vaxtı gəlib çatmışdır. Annotasiyada bibliografin əsərə münasibəti verilməlidir.

Qısa, quru annotasiyada kitabın girişindən gətirilən sitat sübut edir ki, annotasiya tərtib edən öz fikrini demədən başqasının fikrinə isnad edir. Burada yazıçının şəxsi yaradıcılığına, onun dünyanı qavramaq xüsusiyyətlərinə, əsərin mövzusunə əsas diqqət verilməlidir. Sənətkarın ayrı-ayrı əsərlərinə xarakteristikanın başqa mürəkkəb formasının verilməsi qarşıda durur. Belə xarakteristikaların kifayət qədər olmaması göz qabağındadır. Annotasiya tərtibinin incəliklərinə yiyələnmiş, belə mürəkkəb formanın yaranmasına bibliografin nail olduğunu təsəvvür etmək çətindir.

Şəxsi tövsiyə bibliografiyasının vəzifəsi sənətkarın yaradıcılığının bütövlükdə, tam halında səciyyəsinə yönəldilir ki, dünyagörüşündə özünəməxsusluğunu, yaradıcılıq problemlərini oxucu mənimləyə bilsin. Bu vəzifə bibliografin düşüncəsindən, sənətkarın tanınması dərəcəsiindən asılı olaraq müxtəlif cür həll edilir.

Bu əsas üzərində bibliografik məhsullar daha çox kütləvi ədəbiyyatşünaslıqla çulğalaşır. Bibliografdan ədəbiyyat nəzəriyyəsi və tarixi üzrə professional bilik, həmçinin biliyi kütləviləşdirmək bacarığı, oxucuların tələb və marağını tuta bilmək həssaslığı tələb

olunur. Bibliograf oxucuları öz ardınca aparmalıdır. Ancaq bu əsas üzərində oxucuları bədii ədəbiyyat aləmi ilə tanış etmək, yönəltmək, bədii əsərləri mütaliə etmək və dəyərləndirmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Библиография художественной литературы и литературоведения (Под ред. С. Трубникова. – М.: Книга, 1986. – с. 95-143.
2. Бавин С. Популярная литературная библиография и информационная личность. Монография. ГБЛ.-М., 1996 – 93 с.
3. Əfəndiyev Ə., Kamal Talıbzadə: Bibliografik göstərici: B.: Elm, 2000-207 s.
4. Əhmədov T. Azərbaycan yazıçıları: Ensiklopedik məlumat kitabı. – B.: "Önər" nəşriyyatı, 1995. – 639 s.
5. Akademik Bəkir Nəbiyev: Soraq kitabçası (Tərtib edənlər: C.Rəsulova, A.Hüseynzadə; Red.: Ə.Əfəndiyev. – B.: Azərbaycan Ensiklopediyası, 1999. – 307s.
6. Əliyev Z.H., Məmmədov Ə. Bibliografik işin kompüterləşdirilmənin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. (elmi-nəzəri və təcruibi jurnal). 1999. №2. 66-67s.
7. Əfəndiyev Ə. Qafqaz əraziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu: İzahlı bibliografiya. – B.: Qartal, 1999. – 217s.
8. Давыдова М.Н. Ценностная ориентация в мире художественной литературы средствами рекомендательной библиографии. – М., 1999. – с.29-31.

Халафов А.Т.

Азербайджанская национальная рекомендательная библиография в информационном пространстве

Резюме

Роль и место национальной рекомендательной библиография в информационном пространстве в нашей республике недостаточно изучены.

В статье конкретными примерами и фактами показано что рекомендательная библиография имеет огромное значение в информационном обеспечении потребности.